

12 Stålboga

BRUKSMILJÖ MED STATIONSSAMHÄLLE

Längst i norr i Dunker ligger Stålboga på en halvö i sjön Eklången. Omgivningarna består av vidsträckta, kuperade skogsområden med kärr och mossar i sänkorna. Stålboga har en lång historia som ett av de stora bruken i Flens kommun. Namnet går tillbaks till 1470-talet och 1641 anlades en hammarsmedja utmed ån som rinner ut i Eklången. Verksamheten ingick i en större bergsbruksmiljö med gruvor i östra delen av Dunker och Björndammens masugn. I hammarsmedjan smiddes stångjärn som bl a exporterades till England. Tackjärnet som användes i smedjan kom huvudsakligen från Björndammens masugn. I början av 1700-talet fanns även en knipphammare och spiksmedja på platsen. Verksamheten lades ned i slutet av 1800-talet för att under en period ersättas av Holmens bruks träullsfabrik som levde vidare in på 1920-talet.

Vattenfåran var navet i bruksdriften och visar varbruksbyggnaderna låg. Området är tänkt att vårdas och skyltas upp av Länsstyrelsen. Ruinerna av bruket är fornlämning och överväxta av buskage.

Stålboga bruk – kartan från år 1726 är den äldsta kartbilden som visar bruket.

Stålboga mangård med huvudbyggnad från 1700-talet ditflyttad från Tunafors i Eskilstuna. Flyglarna är från 1700-talet och har stått på platsen sedan dess.

Stålboga blev säteri år 1650 under brukseran. Från slutet av 1600-talet och fram till sent 1800-tal hör Stålboga, Ekensholmvidsjön Dunkern, Björndammens masug och Starrsätters gruvor samman som en enhet. Genom åren har ägandet och bebyggelsen skiftat i området. Under 1600-talet uppfördes mangårdsbyggnad i karolinsk stil med flyglar och ekonomihus. Huvudbyggnaden brann under sent 1800-tal och merparten av övriga byggnader revs under 1920–1930-talet. Kvar finns två flyglar och en fatbursflygel från 1600-talet.

I slutet av 1970-talet köptes egendomen av familjen Juto som påbörjade en omfattande renovering och upprustning av miljön. De äldre byggnaderna har

Stallbyggnaden är uppförd i sen tid efter en äldre förlaga.

Utmed banvallen finns det kvar en magasinbyggnad.

Stationsbyggnaden och andra bostadshus renoveras.

Vid Stålboga finns ett litet villaområde från 1910- och 1920-talen som omfattar ett 30-tal tomter med betydligt fler byggnader. Villorna är uppförda i mycket olika stil, från jugendinspirerade villor till nationalromantiska, fornnordiska timmerbyggnader. Husen är i regel panelade och målade i ljusa oljefärger alternativt faluröda med vita snickerier.

restaurerats och under 1980-talet flyttades den karolinska herrgården från Tunafor i Eskilstuna till Stålboga. På platsen har återskapats en karolinsk herrgårdsmiljö som även kompletterats med nyuppförda byggnader, ett vagnslider i karolinsk stil och ett lusthus/musikpaviljong i senbarockstil. I Stålboga musikpaviljong arrangeras välbesökta musikföreläsningar.

Själva bruksmiljön med lämningar efter hammarsmedja, dammvall och vattenrännor samt andra husgrunder är fornlämning och har karaktären av ett ruinområde. Idag är området överväxt av sly och svåröverskådligt samtidigt som det genom sina olika nivåer och många lämningar utgör en spännande plats. Masugnsområdet är ett av de fornlämningsområden som Länsstyrelsen planerar att vårda och skylta upp.

VIKTIGA VÄRDEBÄRARE

- Bruksmiljön med dess olika byggnader som representerar idén om den karolinska bruksherrens mangård. Den äldre ursprungliga och välbevarade bebyggelsen har kompletterats med tidstypiska byggnader på ett varsamt sätt. Tunafor karolinska mangårdsbyggnad har här fått en ny placering i en passande inramning.
- Fornlämningsmiljön med en rad olika lämningar som speglar bruksepoken och tillverkningsprocesser invid ett vattendrag.
- Äldre småskaligt stationssamhälles framväxt utmed Norra Sörmlands järnväg.
- Många tidstypiska och välbevarade villor från 1910- och 1920-talen omgivna av häckar och välskötta trädgårdar.
- Äldre vägsträckning och villaområdets smala grusbelagda villagata.

Vägarna i området har haft samma sträckning sedan bruksperioden inleddes på 1600-talet då de band samman Stålboga med gruvorna i Starrsäter och masugnen vid Björndammen. Sannolikt är betydligt äldre än så.

År 1895 invigdes Norra Sörmlands järnväg som fick en station vid Stålboga. När järnvägen anslöts till Dunkers station och Malmköping 1907 så utvecklades Stålboga till ett stationssamhälle. Järnvägen gynnade fabriksverksamheten, det etablerades en handelsbod, några arbetarbostäder och sydost om stationen växte det fram ett litet villaområde. Villorna är uppförda i trä i början av 1900-talet, bland annat i jugendstil. De representerar sin tids villatradition med panelade hus i ljus oljefärg samt även faluröda hus. Flera av husen har brutet tak, frontespiser och verandor med vitmålade snickerier och snickarglädje. Till villorna hör trädgårdar, häckar och en smal grusbelagd villagata. I området finns också en mindre gård – Stålbogatorp med en faluröd huvudbyggnad och ett mindre uthus. I närområdet har det tillkommit två små fritidshusområden, Fagnäs i öster och Oliveberg i väster.

Till miljön hör ett kapell med entrén på gaveln, idag privatbostad.

I området finns flera mindre fritidshus från 40–60-talen som bevarat sin ursprungliga karaktär av enkla fritidshus omgivna av naturtomter.

Villorna omges av prydliga trädgårdar, häckar och staket med grindar.

En nationalromatnisk fornnordiskt inspirerad villa från tidigt 1900-tal.

I Stålboga finns flera äldre hyreskaserner nära järnvägen.

ATT TÄNKA PÅ

- Mangårdensbebyggelsestrukturskabevaras och de äldre byggnaderna ska underhållas varsamt.
- Stationsområdets bebyggelse och villaområdets bebyggelsestruktur ska behålla sina övergripande drag av luftig småskalighet.
- Fornlämningsmiljön är skyddad enligt KML. Området kan med fördel röjas.
- Äldre byggnader med tidstypiska detaljer ska underhållas varsamt så att deras karaktär består.
- Nya byggnader ska underordnas befintlig bebyggelses struktur och utformning. Bebyggelsens placering i landskapet, skala, materialval och färgsättning ska vara utgångspunkt vid eventuella tillbyggnationer och nybyggnationer.
- Befintligt vägnät och villagata ska underhållas så att deras karaktär består, till exempel grusbeläggning i villaområdet.